

Steinalder i Nord-Østerdalen

– en masteroppgave og formidlingen av arkeologi

I løpet av de tre årene første årene jeg studerte arkeologi i Trondheim, var alt jeg hørte om fortiden i Nord-Østerdalen, en bisetning om klebersteinsbruddet i Kvikne. Det virket nesten som om det var det eneste sporet fra fortiden som eksisterte. Men dette stemmer ikke.

Forklaringen kan være at Nord-Østerdalen havner litt i ingenmannsland med tanke på arkeologisk virksomhet. Det er Oldsakssamlingen som har ansvar for N-Ø, selv om vi geografisk ligger mye nærmere Trondheim. I tillegg er det også en ganske stor avstand til Fylkeskommunen på Hamar. Det er disse to instansene som er ansvarlig for utgravninger og registreringer. Jeg tror nok avstanden er med på å begrense litt hva som skjer arkeologisk i N-Ø. Etter jeg var ferdig med Bacheloren startet jeg på de siste to årene på Master i Trondheim. De to årene skal ende ut i en Masteroppgave. Innholdet i oppgaven står vi fritt til å velge selv. Dermed bød sjansen seg for å undersøke hva som fantes av fortidsminner i N-Ø. Jeg hadde i løpet av de tre første årene fått sansen for steinalder etter et veldig morsomt feltkurs på Vega. Derfor valgte jeg å konsentrere meg om steinalderen i N-Ø. Hvis ikke jeg,

som kommer fra Tynset tok tak i steinalderen i Nord-Østerdalen, hvem skulle da være interessert i å gjøre det? I tillegg hadde jeg en unik sjanse å forsøke å se steinalderen i mitt hjemområdet innenfra. Med innenfra mener jeg at jeg selv er en nord-østerdøl, akkurat som de i steinalderen var.

Landskapet som ble brukt i steinalderen, er delvis det samme landskapet jeg ferdes i idag.

Jeg tok kontakt med professor Arne B. Johansen, og han ble dermed min veileder for oppgaven. Sammen gikk vi i gang med å utarbeide en problemstilling for oppgaven. Hva var det jeg ønsket å finne ut om steinalderen i N-Ø? Etter en del arbeid kom vi fram til følgende problemstilling:

”Er det mulig å spore en diskontinuitet i bruken av N-Ø gjennom steinalderen?”

Tanken bak denne problemstillingen er at Nord-Østerdalen ikke egnet seg godt nok til at menneskene valgte å bruke den igjennom hele steinalderen. Dermed blir de restene vi finner etter de bare restene etter prøving og feiling, og det er ikke noen forbindelse i mellom folkene som har etterlat seg de ulike restene fra steinalderen. Man har for eksempel undersøkt om området

egnet seg for å jakte rein, eller man har reist igjennom området. Men det har hele tiden vært andre områder som har fristet mer. For eksempel i kystområdene ha bydd på en mye sikrere og tryggere næringsvei enn innlandsområdene. Dermed oppstår det diskontinuitet eller brudd i bruken av Nord-Østerdalen gjennom steinalderen.

Pionerinnvandringen til Norge

Kystområdenes viktige posisjon må forstås i sammenheng med pionerinnvandringen til Norge. Det skjedde for ca 11 000 år siden. Da var store deler av Norge fortsatt dekket med is, og bare ytterkysten var isfri. Dermed ble ytterkysten det området de bosatte seg og brukte. De spredte funnene vi har fra hele den norske kysten vitner om en rask kolonisering, trolig ved bruk av en eller annen form for kano. Restene de har etterlat seg er redskaper i flint, og restene etter redskapsproduksjonen. I tillegg finnes det bålrester, som man ved hjelp av C14-metoden kan få datert. Hvor disse pionermenneskene kom fra har blitt drøftet mye. Hovedsakelig er det tre muligheter. Den ene er fra Nordsjøfastlandet. På denne tiden var store vannmengder bundet opp i is, og dermed var deler av dagens Nordsjø bare landområder. Her har man gjennom geologiske prøver, samt både beinfunn og noen få stein gjenstander sporet et liv på disse slettene for 15-20 000 tusen år siden. Herfra var det ikke langt å ta seg over norskerenna for å komme til Norge. Den andre innvandringsmuligheten er sørfra. I Tyskland finner man spor etter reinsjegerer like før man kan spore den første bosetningen i Norge. Den tredje mulig-

heten er innvandring østfra ved Kola halvøya. Denne muligheten er kanskje den som er minst utforsket, da det ikke har blitt gjort altfor mye på russisk side. Uansett hvilken vei, eller om de kom fra flere av stedene samtidig, kommer man ikke bort i fra at de slo seg ned og levde langs kysten. Deres teknologi var tilpasset kysten. Dermed var det å skulle utnytte et fremmed område langt inn i landet, da det ble isfritt, lite fristende. Likevel ser det ut til at de prøvde seg.

Periodeinndelingen i steinalderen

Mesolitikum er den eldste perioden i steinalderen i Norge. Meso betyr mellom, og kommer etter paleolitikum. I Norge har man ennå ikke gjort noen funn fra paleolitikum, som er den perioden blant annet hulemaleriene i Frankrike stammer fra. Mesolitikum blir erstattet av neolitikum, eller bondesteinalder. Som navnet antyder har dette sammenheng med introduksjonen av jordbruks elementer. Før det levde man utelukkende av jakt og sanking. Noe som fortsatt var av stor betydning selv om jordbruket hadde blitt introdusert i visse deler av landet.

Sporene fra steinalderen

Det er restene etter de sporadiske besøkene som jeg skal undersøke. For å forsøke å bevise at det er brudd i bruken av Nord-Østerdalen, er jeg nødt til å forsøke så godt jeg kan å påvise det motsatte. Nemlig at det er kontinuitet i bruken. Metoden jeg bruker er å sammenligne de ulike boplassresten med hverandre. Her skal jeg både se etter likheter og forskjeller mellom de ulike boplassenes materiale. Så langt

har jeg gjort unna et besøk til Oslo og Oldsaksamlingen og sett på materialet der. Da tok jeg for meg materiale fra Savalen, Innerdalen og Femmunden. Fra Savalen er det både en del løsfunn, samt noe utgravd materiale. Med løsfunn menes det gjenstander som er funnet helt tilfeldig av folk uten at de er gravd ut under en arkeologisk utgraving. De utgravingene som har blitt gjort, ble gjort av Johan Christian Evandt. Materialet herfra består av gjenstander og avslag i kvartsitt, kvart, flint, skifer og jaspis. Trolig stammer materialet fra senmesolitikum. Hva slags informasjon er det så mulig å hente fra dette materialet? Ser vi på skiferspissene og skraperene de har etterlatt seg, kan vi med god grunn slutte at de var jegere. Ser vi på størrelsen på skiferspissen er det godt mulig at den var tenkt til storviltjakt.

Skiferspiss

Når man hadde nedlagt en elg eller rein, ville skraperne være perfekte til å flå skinnet og gjøre opp slakten. Ser vi på plasseringen av boplassene i landskapet, ser det ut til at tilknytning til vann har vært viktig for dem. Selvsagt har de vært avhengig av vann til å slukke tørsten, men vannet har også hatt andre betydninger. Kanskje fanget de fisk i det? Samtidig vil også vannet ha bydd på gode transportveier for kano eller andre farkoster. Det er også en

mulighet at tilknytningen til vann hadde sammenheng med storviltjakt. Reinsdyr som krysser vann, er et mye lettere mål, enn reinsdyr som beveger seg fritt i fjellet. Fikk man tvunget en reinsflokk på svøm over Savalen, mens andre lå i bakhold med kanoer og spyd, hadde man en veldig gunstig jaksituasjon. Avstanden mellom Savalen og Alvdal Vestfjell er ikke altfor stor. Kanskje var det en forbindelse mellom de som levde rundt Savalen og de som levde rundt Alvdal Vestfjell? Det er heller ikke langt fra Savalen og ned til Glomma. Trolig har den fungert som en viktig forbindelsevei for folk som brukte Nord-Østerdalen. Dess-verre er det ikke blitt gjort noen store arkeologiske undersøkelser langs Glomma. Med tanke på hva som ble funnet langs Rena elv, pirrer Glomma min nysgjerrighet.

Flekker og avslag i ulike typer kvartsitt.

Går vi litt østover fra Savalen kommer vi til enda en stor sjø, nemlig Femmunden. Her er det også blitt gjort flere utgravinger, samt løsfunn av gjenstander. Mange av disse tok Gerd Bolstad for seg i sin magisteravhandling om Femmunden. Det som skiller seg mest ut i dette materialet er bruken

av mørk Ringsaker kvartsitt, men man finner også flint, kvart, kvartsitt og skifer. Igjen spør vi oss hva materialet kan si oss om menneskene i steinalderen. Her finner vi ikke spisser som like klart indikerer jakt, som skifer-spissene fra Savalen. Likevel er det en stor sjanse for at avslagsrestene vi finner stammer fra produksjon av slike spisser. Det er jo bare restene som ligger igjen. Den ferdige spissen ble tatt med ut på jakt. Ofte er det bare når spissen ikke ble vellykket, eller man finner et lager av spisser som ikke ble brukt man finner spisser. Også her i materialet fra Femmunden finner vi skraper i flere forskjellige materiale. Disse har, som nevnt før, trolig blitt brukt til slakting og rensking av skinn. Men det er også mulig at det har blitt brukt som en

slags høvel for bearbeiding av trevirke.

Førflytter vi oss vestover kommer vi til Innerdalen. Da Innerdalen ble demt ned ledet Lil Gustafson en undersøkelse som skulle sikre og dokumentere de kultursporene som ville gå tapt. Her ble det funnet en mengde steinalderboplasser. I starten da man begynte å lete etter de, slet man. Man kunne rett og slett ikke lese landskapet, slik at de fant steinaldersporene.

Men da de flyttet seg litt opp fra elva, og opp mot noe høye rygger som lå langs elva dukket sporene opp. Det viste seg at steinalderboplassene hadde blitt lagt litt opp fra elva, på noen tørre morenerygger langs elva. Denne plasseringen ga god utsikt over elva og dalen, samtidig som det godt drenerte underlage ville holde boplassene tørre. Best kjent fra Innerdalgravingene er Bukkhammeren. Denne boplassene har Lil publisert en veldig fin artikkel om, samt at deler av materialet er stilt ut i Oslo. Lil har tolket sporene fra denne boplassen som at man drev med fangst av bever her. Det er spesielt en stein, hun tolker som et garnlodd, samt plasseringen av boplassen og ulike funn som styrker denne tolkningen. Dette er ganske spesielt med tanke på at de fleste sporene fra steinalder i Nord-Østerdalen blir tolket som rester etter storviltjakt. Kanskje har også småviltjakt spilt en viktig rolle? Fra Sverige er det funnet noen steinsettinger som man har tolket som rypefangstinnretninger. Muligens har rype, hare og bever vært et viktig bidrag til matfatet. Igjen ser vi delvis en stor råstoffvariasjon i valg av materiale til redskapsproduksjon.

I tillegg til dette materialet har jeg også gjennomgått det som har blitt skrevet om Alvdal Vestfjell av Silje Fretheim og materialet fra Fallning-sjøen. Når det gjelder Alvdal Vestfjell og Silje Fretheims hovedfagsoppgave her fra, ble den skrevet fordi Gunn Hvamstad tok kontakt med Vitenskaps Museet i Trondheim. Hun ønsket på vegne av Alvdal kommune at noen tok tak i og så nærmere på de steinaldersporene

man hadde funnet rundt sjøene i Alvdal Vestfjell. Fretheims oppgave gir en spennende analyse om hva slags informasjon man kan hente fra et forholdsvis lite og kompakt materiale. Fra disse rapportene, samt Innerdalen, stammer det også en mengde C14-dateringer. I følge disse kom de første nordøsterdølene hit for 8000 år siden, og merkelig nok har de vært her både jevnt og trutt. Senere i høst skal jeg også gå igjennom materialet fra Alvdal Vestfjell og Forollhogna.

Utstilling – formidling

Jeg håper å bli ferdig med oppgaven i våren 2008. I forbindelse med at jeg blir ferdig, håper jeg å kunne få til en artikkel der oppgavens resultater blir presentert. I tillegg jobber jeg og Per Hvamstad med å få satt opp en arkeologisk utstilling på Ramsmoen. For meg er det å formidle forhistorien til et publikum kanskje den viktigste jobben vi arkeologer gjør. En arkeologisk utgraving kan være en dyr og kostbar affære for utbygger. Da synes jeg at det er viktig at den kunnskapen som kommer ut fra det, blir formidlet til lokal

befolkningen. Funnene og informasjonen kan ikke bare ligge og samle støv i Oslo. Den bør brukes til å underholde, lære og forundre mennesker i alle aldre. For det er spennende å tenke seg at i fjellene vi vandrer i, ble også brukt for over 8000 år siden. De har også fisket etter ørret i elver og sjøer, jaktet elg og rein, samt plukket bær og sopp. Men hvordan levde de? Hva slags redskaper brukte de? Kunne de snakke med hverandre? Så de ut som oss? Å forsøke å svare på disse spørsmålene og samtidig formidle den arkeologiske vitenskapen ser jeg som et av hovedansvarene til oss som jobber med forhistorien. Og det er stor sannsynlighet for at gjenstander fra Savalen og Innerdalen er mye mer spennende for en tynseting og en kviknedøl enn fruene på Frogner. Dermed, så fort Oslo kan låne ut gjenstandene etter flyttingen av sine magasiner, er målet å stille disse ut på Ramsmoen.

Amund Haugen Steinbakken,
2500 Tynset
a_steinbakken@hotmail.com
Foto: Forfatteren.